

УДК 338.24

О. І. Антонов,

аспірант, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: 0000-0001-9323-951X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.78

СУЧАСНІ ЧИННИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

O. Antonov,

Postgraduate student, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DYNAMIC DEVELOPMENT OF TAX POLICY

У статті досліджено сутність податкової політики як інструменту державного регулювання соціально-економічного розвитку. Обґрунтовано, що податкова політика вказує на ефективність зусиль, які прикладає держава в процесі регулювання соціально-економічних відносин та господарської діяльності. Тому сутність податкової політики проявляється у здійсненні сукупності організаційно-правових та фінансово-економічних заходів держави у сфері регулювання податкових відносин, які спрямовані на мобілізацію та використання фінансових ресурсів з метою регулювання та підтримки соціально-економічного розвитку. Визначено динаміку та структуру податкових надходжень до бюджету. Проаналізовано тенденції змін частки ПДВ та податку на прибуток у загальному обсязі надходжень бюджету від податків. Визначено, що актуальною для державної підтримки й регулювання соціально-економічного розвитку національного господарства країни є розробка механізму, заснованого на принципі регресивного оподаткування галузей, які нарощують виробництво продукції, що має перспективу збуту на внутрішньому і зовнішньому ринках. Виявлено негативні чинники формування та здійснення податкової політики. Обґрунтовано рекомендації щодо їх подолання та розроблено напрями її удосконалення.

The article examines the essence of tax policy as a tool for state regulation of socio-economic development. It is substantiated that the tax policy indicates the effectiveness of the efforts made by the state in the process of regulating socio-economic relations and economic activity. Therefore, the essence of tax policy is carried out in the implementation of a set of organizational, legal and financial and economic measures of the state in the regulation of tax relations, which are aimed at mobilizing and using financial resources to regulate and support socio-economic development. The dynamics and structure of tax revenues to the budget are determined. The tendencies of changes in the share of VAT and income tax in the total amount of budget revenues from taxes are analyzed. It is determined that the development of a mechanism based on the principle of regressive taxation of industries that increase production, which has the prospect of sales in domestic and foreign markets, is relevant for state support and regulation of socio-economic development of the national economy. Negative factors of formation and implementation of tax policy are revealed. Recommendations for overcoming them are substantiated and directions for its improvement are developed. It is determined that to increase the role of tax policy in accelerating socio-economic development it is necessary to use such tools and instruments that would be aimed at comprehensively stimulating domestic production and increasing its efficiency and competitiveness, innovation and investment, consumer demand and strengthening regulatory and controlling functions of the state for the payment of taxes. It is substantiated that in order to increase the role of tax policy in accelerating the socio-economic development of the country it is necessary to further direct its measures to stimulate domestic producers, innovation and investment activities, consumer demand, and strengthening the regulatory and supervisory functions of the state to pay taxes. It is necessary to use a differentiated rate of income tax depending on the type of activity of the enterprise; regressive taxation of industries that contribute to the development of scientific and technical developments and increase production.

Ключові слова: податкова політика, чинники, державне регулювання, національне господарство, державний бюджет, розвиток, удосконалення, перспективи.

Key words: tax policy, factors, state regulation, national economy, state budget, development, improvement, prospects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливим інструментом державного регулювання економічних відносин, розвитку національного господарства, підприємств і організацій, добробуту населення й дотримання принципів соціальної справедливості є податки й податкова політика. Розвиток і зміна форм державного устрою завжди супроводжуються змінами й необхідністю вдосконалення системи податків, адже вони є платою суспільства за виконання державою її функцій. Так, з цієї метою в Україні було прийнято Податковий кодекс. Передбачалося, що

його положення, спрямовані на вдосконалення адміністрування податків, досягнення компромісів між державою та суб'єктами господарювання, зменшення податкового навантаження для недостатньо платоспроможних громадян, створення кращих умов для розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності, сприятимуть прискоренню економічного розвитку України.

Однак, неоднозначні та непрозорі правила, які викладені в його окремих положеннях, гальмують підприємницьку активність серед платників податків, стимулюють розвиток тіньової

економіки та не є достатньо ефективними для поширення підприємницької діяльності, особливо на рівні малого і середнього бізнесу. Тому розробка теоретичних засад і практичних пропозицій щодо його удосконалення, у т.ч. податкової системи, є актуальною та значимою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні науковці мають певні здобутки в дослідженні теоретичних і практичних аспектів підвищення ефективності оподаткування. Серед них можна назвати праці таких вчених: В.І. Аранчій, Т.М. Боголіб, З.С. Варналій, Ю.Б. Іванов, М.М. Ігнатенко, Н.В. Мельник, А.А. Тарангул, Й. Петрович, А.Б. Рябушка та інші. Однак, зважаючи на сучасні реалії у сфері оподаткування, можна зробити висновок про те, що цей напрям дослідження потребує подальшого доопрацювання і розробки з метою удосконалення системи оподаткування та певних напрямів податкової політики України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є вивчення впливу податкової політики на соціально-економічний розвиток країни та на основі проведеного аналізу надання рекомендацій щодо її вдосконалення. Мета зумовила необхідність вирішення таких завдань: проведення комплексного аналізу податкових надходжень до державного бюджету України, їх динаміки та структури; виявлення особливостей податкової політики; дослідження тенденцій розвитку сфери оподаткування в Україні; надання рекомендацій щодо вдосконалення податкової політики країни за сучасних умов її розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Слід наголосити, що сталий соціально-економічний розвиток є визначальною фазою в процесі перманентних соціально- та виробничо-економічних змін, господарської еволюції людського суспільства і природного середовища. До основних кількісних показників та індикаторів, що характеризують економічний розвиток країни, належать: ВВП; обсяги промислового й аграрного виробництва, послуг; ціни на споживчому ринку, ціни виробників продукції; фіскальний блок, валютний та грошово-кредитний ринок; капітальні інвестиції; зовнішньоекономічна діяльність; доходи й платоспроможний попит населення тощо. Значний вплив на розвиток економіки країни, який характеризується низкою наведених вище показників, здійснює її податкова політика [1, с. 176].

Податкова політика втілюється у формах та методах мобілізації фінансових ресурсів та їх використання відповідно до державних завдань та потреб [2, с. 206]. Вона має велике значення для реалізації принципу соціальної справедливості шляхом забезпечення перерозподілу доходів між багатими й бідними (соціально вразливими) верствами населення. Тим самим досягається підвищення рівня та якості життя останніх, а в суспільстві зменшується загроза соціального невдоволення й стабільності. Поряд з цим, податки мають бути такими, щоб вони могли зберігати підприємницьку активність, сприятливий фінансово-економічний клімат для інвестицій і капіталовкладень.

Податкова політика вказує також на ефективність зусиль, які прикладає держава в процесі регулювання соціально-економічних відносин та господарської діяльності [3]. Тому її зміст можна ідентифікувати як процес та як результат використання тих або інших інструментів і методів (адміністративних, нормативно-правових, організаційно-економічних тощо) для регулювання й удосконалення податкової діяльності. У широкому розумінні вони направлені на оптимізацію податкових надходжень й збільшення прибуткової частини державного бюджету. Отримані таким чином бюджетні кошти становлять основу підтримки пріоритетних напрямів і завдань (оборони, безпеки, освіти, науки тощо) фінансування соціально-економічного розвитку країни на перспективу.

Необхідно зазначити, що формування вітчизняної податкової політики та становлення податкової системи загалом базувалося на певному копіюванні моделей інших країн. Хоча економіка України істотно відрізнялася від економіки розвинених країн за складом і рівнем розвитку продуктивних сил, галузевою й територіальною структурою. Специфічні особливості мали й організація та розміщення виробництва у сільському господарстві та промисловості, інших видах діяльності. Мова йде й про різні підходи до ціноутворення, нарахування за ресурси й оплата праці та її системи. Це різні механізми стимулювання та мотивації діяльності, відношення до ринку великих мас економічно активних працівників, готовність працювати за його законами. Нарешті, це власні правила й стандарти податкової звітності, адміністративне й господарське право.

Проте ці обставини не були повною мірою враховані в нашій країні, що зумовило певну суперечливість податкової політики. Наразі, як перекоонує світовий досвід, податкова система та податкова політика можуть бути ефективними лише тоді, коли при їх формуванні враховуються специфічні умови національної економіки, трудові й

ментальні традиції населення, а також багато інших чинників. Мабуть, саме тому в західних країнах немає ідентичних податкових систем або загальноприйнятої найбільш вдалої їх моделі.

У фінансовій системі України, частиною якої є податкова система, основоположне місце займає державний бюджет [4]. Тому питання його забезпечення відноситься до найбільш актуальних. Саме це визначає місію, функції та завдання податкової політики. У такому розумінні система оподаткування як результат і одночасно мета податкової політики має працювати на наповнення державного бюджету, а також забезпечувати зростання й конкурентоспроможність національного господарства, розширене відтворення суспільного продукту, подолання можливих спадів і криз через циклічність економічного розвитку.

Для цього на засадах модернізації необхідно відновити галузі, що конче необхідні для підняття престижу країни. Також з використанням механізмів оподаткування, державно-приватного партнерства та інших варто заохочувати окремих виробників, господарюючі суб'єкти до інвестування коштів у пріоритетні напрями діяльності, поліпшувати рівень життя населення й сприяти розвитку середнього і малого бізнесу [5, с. 85]. Зокрема стягнення ПДВ є важливим питанням для розвитку суб'єктів господарювання. Це пояснюється тим, що зменшення ставки цього податку до 17,0% з 01.01.2014 р. викликало дефіцит держбюджету. Прикладом такого явища була практика 90-х років, коли ПДВ було зменшено з 28,0% до 20,0%, як наслідок — нестача надходжень до бюджету, що викликало повернення попередньої ставки — 28,0%. Такі дії спричинили масове ухилення від сплати податку і призвели до необхідності його зниження знову до рівня 20,0%.

Така ставка зберігається і в останній редакції Податкового кодексу України від 08.03.20 р. Необхідно зазначити при цьому, що збільшення надходжень у бюджет зумовлено й соціально-економічними причинами (для фінансування бюджетних галузей, здійснення соціальних виплат, забезпечення потреб оборони та ін.), й відповідними можливостями (рівень розвитку національної економіки, зовнішньої торгівлі, туризму та ін.). Податкові органи прямо, а інші структури (наприклад, Державна митна служба) можуть збільшувати або зменшувати фіскальний тиск [6, с. 12]. Тим самим регулюються й обсяги та структура податкових надходжень.

Так, за результатами проведеного аналізу виконання державного бюджету на 01.09.20 р. можна зробити висновок, що у його структурі переважний обсяг податкових надходжень формується за рахунок непрямих податків, — частка ПДВ

становить 34,4%. Однакові частки забезпечують підприємства та фізичні особи — по 10,6%. Ще 13,3% надходить від акцизного збору. Питома вага неподаткових платежів складає 24,9%. Це свідчить про те, що принципова модель податкової системи країни сформувалась на базі структури доходів господарюючих суб'єктів, що склалися в межах ринкової економіки.

Визначена модель передбачає, що: 1) основна маса оподаткованого доходу формується у приватному секторі економіки; 2) основними платниками податків виступають фізичні і юридичні особи; 3) основним джерелом податкових надходжень є виробництво, торгівля та послуги; 4) значну частку в податкових надходженнях займають непрямі податки. Таким чином, у країні здійснюється досить ефективна податкова політика для соціально-економічного розвитку та зростання [7, с. 132]. Однак її результативність знижують певні ризики та деструктивні чинники.

Наразі це велика частка тіньової економіки у національному господарстві; значний податковий тиск на платників податків; постійні поправки до податкового кодексу, нестабільність і непередбачуваність. Вказане є причиною податкового дискомфорту для підприємницьких структур. Також це не дозволяє прогнозувати й планувати бізнес не тільки у довгостроковій, але й у середній і навіть близькій перспективі, повною мірою використовувати стандартні стратегії розвитку. Таким чином, отримується замкнене коло знову ж таки ухилення від сплати податків, нерівномірний їх розподіл за підприємствами, галузями та видами діяльності, лоббізму й нерівного становища на ринку. Як наслідок, маємо недостатню увагу загалом до виконання податковою системою функцій зменшення соціальної нерівності [8, с. 294].

Крім вже перелічених, причинами виявлених недоліків та ризиків є інші. Так, сучасну податкову систему характеризує наявність другорядних податків і зборів. Нормативно-законодавчі положення суперечать іншим нормативно-законодавчим положенням про діяльність. Так, це є характерним для правил оподаткування обслуговуючих і споживчих кооперативів, агросадіб сільського зеленого туризму, мікро- та соціального підприємництва, діяльності громадських організацій та ін. У певних випадках є розбіжності між управлінським і податковим облік, що у сукупності гальмує підприємницьку й інші види діяльності, призводить до податкових порушень, зменшення доходної частини бюджетів усіх рівнів.

На наш погляд, є кілька ефективних напрямів покращення податкової політики та, відповідно, податкової системи [9, с. 72]. Так, досить продуктивно є диференціація ставки податку на прибу-

ток залежно від спеціалізації та напрямів функціонування підприємств, зокрема, шляхом її зменшення для зростання інвестиційного забезпечення розвитку на перспективу. Натомість, можна збільшити ставку оподаткування прибутків фінансово-кредитних структур, які не працюють у реальному секторі. Це дасть змогу усунути значні диспропорції між ними, регламентує діяльність фінансових посередників раціональним чином в інтересах усього національного господарства.

На сьогодні актуальною для державної підтримки й регулювання соціально-економічного розвитку національного господарства країни є розробка механізму, заснованого на принципі регресивного оподаткування галузей, які нарощують виробництво продукції, що має перспективу збуту на внутрішньому і зовнішньому ринках. За таких умов підприємства будуть зацікавлені показувати оподатковувану базу в повному обсязі, оскільки що більшою є сума одержуваного прибутку, то менша ставка податку.

Й теоретичні розробки, й практичний досвід інших країн переконують у тому, що вагомою частиною побудови й функціонування ефективної податкової політики й, відповідно, системи, є виховання й підвищення соціальної відповідальності [10, с. 339] платників податків. Вони мають бути таким же вагомим соціальним інститутом, як і податкові або державні органи. Тому відповідне навчання потрібно проводити ще в школі, у подальшому продовжуючи просвітницьку роботу. За будь-яких ментальних особливостей, соціально-культурному рівні й традиціях, психологічних характеристиках людина має бути чесною перед собою і суспільством у справі оподаткування. Це означає, що податки мають і нараховуватись, і сплачуватись.

З іншої сторони, як свідчать поведінкова економіка й поведінкові фінанси, людину досить важко заставити виконувати те, що вона виконувати не хоче. Це у т.ч. й сплата податків, яка призводить до зменшення доходів. Саме тут слід шукати причини від їх ухилення, тіньової діяльності тощо. Тому податки мають мати такі обсяги, які б задовольняли й державу, й платників. Навпаки, ухилення від них має бути не вигідним через всілякі штрафи, санкції, стягнення, осуджуватися громадською думкою.

Таким чином, для підвищення ролі податкової політики в прискоренні соціально-економічного розвитку необхідно використовувати такі засоби та інструменти, які були б спрямовані на всебічне стимулювання вітчизняного виробництва й підвищення його ефективності й конкурентоспроможності, інноваційно-інвестиційної діяльності, споживчого попиту, а також посилення регулюючої і контролюючої функцій держави щодо сплати податків.

З усього вищезазначеного можна зробити наступні висновки: по-перше, для вітчизняної податкової політики при формуванні бюджетно-податкової системи характерною є перевага податкових надходжень у доходній частині державного бюджету країни; по-друге, з одного боку, ця перевага у своєму кількісному визначенні свідчить про високий рівень залежності доходної частини бюджету від податків, з іншого боку, якісна структура податкових надходжень доходів державного бюджету, складності з його наповненням свідчать про повільне зростання реальних доходів підприємств та громадян [11, с. 52].

Необхідно зазначити, що в нашій країні найбільш значимі є податок на додану вартість й податок на прибуток. Саме вони забезпечують найбільші надходження у бюджет та формування його прибуткової частини. Загалом вибудована таким чином структура податкової системи є адекватною національній економіці, оскільки серед платників податків переважають фізичні та юридичні особи. Питома вага непрямих податків становить більшу частину у загальній структурі податкових надходжень, але має стійку тенденцію до зменшення.

З метою підвищення ролі податкової політики в прискоренні соціально-економічного розвитку країни необхідно й надалі спрямовувати її заходи на стимулювання вітчизняного товаровиробника, інноваційно-інвестиційної діяльності, споживчого попиту, а також посилення регулюючої і контролюючої функцій держави щодо сплати податків. Необхідно використовувати диференційовану ставку податку на прибуток залежно суттєвих чинників або інститутів господарювання.

Мова йде про спеціалізацію підприємств або напрямів їх діяльності, визначені у статуті й надані для реєстрації податковим органам. Також це регресивне оподаткування підприємств, згідно якого обсяг податків зменшується при збільшенні доходів від діяльності, якщо остання сприяє всебічному розвитку інновацій і збільшенню обсягів виробництва або послуг на цій основі. У вказаний ряд доцільно додати й поступове зниження ставки податку на додану вартість, алгоритм якого певною мірою передбачає новий Податковий кодекс.

ВИСНОВКИ

У перспективі податкова політика в Україні і надалі має бути спрямована на підтримку провідних підприємств та галузей, що зазнали негативних кризових впливів та змін. Вона має максимально можливо враховувати сучасні тенденції розвитку соціально-економічних процесів, не копіювати формально ту чи іншу модель, що застосовується в інших країнах світу. Одночасно необхідно дотримуватися національних та міжнародних стандартів

бухгалтерського обліку наближення податкового і бухгалтерського обліку та фінансово-економічної звітності. Також важливим завданням є диференціація оподаткування великого, середнього і малого бізнесу, зменшення податкового навантаження на працююче населення, спрощення механізму й порядку адміністрування податків тощо.

Література:

1. Крисоватий А.І. Теоретико-організаційні доміанти та практика реалізації податкової політики в Україні. Тернопіль: Карт-бланш, 2015. 371 с.
2. Мармунь Л.О., Романюк І.А. Фінансове забезпечення та податкові аспекти розвитку туристичної діяльності в Україні. Економічний вісник університету, Вип. 42, 2019. С. 204—210.
3. Ігнатенко М.М., Мармунь Л.О. Облік, оцінка й діагностика фінансово-економічних результатів діяльності у стратегічному менеджменті підприємств і організацій. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 6 (11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr> (дата звернення: 16.11.2020).
4. Геєць В. Формування дохідної частини бюджету: підсумки, проблеми, перспективи. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_04_1_09_uk.pdf (дата звернення: 16.11.2020).
5. Ігнатенко М.М. Формування інформаційної безпеки підприємств і організацій в умовах автоматизації обліку та фінансової звітності. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 4 (40). С. 84—88.
6. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки. Вісник КНТЕУ. 2016. № 5. С. 5—18.
7. Романюта Е. Моніторинг рівня податкового навантаження в Україні та країнах ЄС. Світ фінансів. 2017. № 2 (51). С. 128—138.
8. Marmul L.O., Ignatenko M.M., Ushakov D.S., Kuchyn S.P. Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models. International Journal of Economics & Business Administration, vol. VII, iss. 2. 2019. pp. 290—301.
9. Демченко Т.М. Податкова політика як інструмент регулювання відтворювального процесу. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 2 (32). С. 69—75.
10. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L., Pylypenko K. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 2019, no. 8 (12), pp. 337—340.
11. Sievidova I. et al. Optimizing the strategy of activities using numerical methods for

determining equilibrium. Eastern-European Journal Of Enterprise Technologies, no. 6 (4 (102)), 2019. pp. 47—56.

References:

1. Krysovaty, A.I. (2015), Teoretyko-orhanyzatsiyni dominanty ta praktyka realizatsiyi podatkovoyi polityky v Ukraini [Theoretical and organizational dominants and practice of tax policy implementation in Ukraine], Kart-blansh, Ternopil', Ukraine.
2. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2019), "Financial support and tax aspects of tourism development in Ukraine", Ekonomichnyy visnyk universytetu, vol. 42, pp. 204—210.
3. Ihnatenko, M.M. and Marmul', L.O. (2017), "Accounting, evaluation and diagnosis of financial and economic results of activities in the strategic management of enterprises and organizations". Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya. vol. 6 (11). available at: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr> (Accessed 16 November 2020).
4. Heyets', V. (2009), "Formation of the revenue side of the budget: results, problems, prospects", available at: http://eip.org.ua/docs/EP_04_1_09_uk.pdf (Accessed 16 November 2020).
5. Ihnatenko, M.M. (2017), "Formation of information security of enterprises and organizations in terms of automation of accounting and financial reporting", Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 4 (40), pp. 84—88.
6. Chuhunov, I.Ya. and Pasichnyy, M.D. (2016), "Financial policy of Ukraine in the conditions of economic globalization". Visnyk KNTEU, vol. 5, pp. 5—18.
7. Romanyuta, E. (2017), "Monitoring the level of tax burden in Ukraine and EU countries", Svit finansiv, vol. 2 (51), pp. 128—138.
8. Marmul, L.O. Ignatenko, M.M. Ushakov, D.S. and Kuchyn, S.P. (2019), "Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models", International Journal of Economics & Business Administration, vol. VII, no. 2, pp. 290—301.
9. Demchenko, T.M. (2012), "Tax policy as a tool to regulate the reproduction process", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 2 (32), pp. 69—75.
10. Ihnatenko, M. Sarapina, O. Sakun, A. Marmul, L. and Pylypenko, K. (2019), "Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency", International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, no. 8 (12), pp. 337—340.
11. Sievidova, I. et al. (2019), "Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium", Eastern-European Journal Of Enterprise Technologies, no. 6 (4 (102)), pp. 47—56.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2020 р.